

ปรารภเมณฑกปัญหา

พระเจ้ามิลินท์ผู้ช่างตรัส ทรงสันทัดในการเถียงปัญหา ทรงพระ
ปัญญาล่องสามัญชน มีพระปรีชาญาณลบลัน เห็นแจ้งในเหตุผลเสด็จเข้าไป
หาพระนาคเสนเถระเจ้า เพื่อความแตกฉานแห่งพระปรีชาเสด็จอยู่ในฉายาที่
เป็นร่มเงาของพระเถระเจ้า ฝ่ายตรัสถามปัญหา ได้พระปัญญาแตกฉาน ทรง
พระไตรปิฎกธรรมแล้ว ในส่วนแห่งราตรีวันหนึ่ง เสด็จอยู่ ณ ที่สงัด ทรง
พิจารณาถึงนวัคคัตตศาสนา คือ พระพุทธวจนะมืองค์ก้าวประการ ทรงพระ
ญาณเห็นเมณฑกปัญหา คือ ปริศนาสองเงื่อนดูเขาแกะ ซึ่งวิชันนาแก้ได้
เป็นอันยาก และประกอบไปด้วยอุบายเครื่องจะยกโทษขึ้นกล่าวได้ อันมีใน
พระศาสนาของสมเด็จพระธรรมราชา ที่ทรงภาสิตไว้โดยบรรยายก็มี ทรง
หมายภาสิตไว้ก็มีทรงภาสิตไว้ตามสภาพก็ดี. เพราะไม่รู้แจ้งอรรถาธิบายแห่ง
ภาสิตทั้งหลายในเมณฑกปัญหาที่สมเด็จพระชินพุทธเจ้าทรงภาสิตไว้ นั้น ใน
อนาคตกาลไกล จักมีความเข้าใจผิดในเมณฑกปัญหานั้นแล้วเถียงกันขึ้น.
เอาเถิดเราจักให้พระธรรมกถึกเลื่อมใสเห็นชอบด้วยแล้ว จักอาราธนาให้ตัด
สินเมณฑกปัญหาทั้งหลายเสีย, ในอนาคตกาล ชนทั้งหลายจักได้แสดงตาม
ทางที่ท่านได้แก้ไว้แล้วนั้น.

ครั้นราตรีสว่าง อรุณขึ้นแล้ว ทรงสนานพระเศียรเกล้าแล้วทรงประณม
พระหัตถ์เหนือพระเศียร ทรงพระอนุสรถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้ง
อดีต อนาคต ปัจจุบันแล้ว ทรงสมาทานพรตบทยแปดประการ โดยทรงพระราช
ปณิธานตั้งพระราชหฤทัยว่า "เราจักสมาทาน องค์คุณแปดประการ บำเพ็ญ
ตบะธรรม คือ จำศีลให้ถ้วนเจ็ดวัน ช่างหน้าแต่วันนี้ไป, ครั้นบำเพ็ญตบะธรรม
ครบกำหนดนั้นแล้ว จักอาราธนาพระอาจารย์ให้เต็มใจแล้ว จักถามเมณฑก
ปัญหาท่าน."

ขณะนั้น ท้ายเธอทรงผลัดคู่พระภูษาकाสาวพัสดร์ ทรงสวมลอมพระ
สกอันโล้นไว้บนพระเศียร ถือเพศมุนีแล้ว ทรงสมาทานองค์คุณแปดประการ
ดังต่อไปนี้ ถ้วนเจ็ดวันนี้.

๑. เราจะหยุดว่าราชาการ

๒. เราจะไม่ยังจิตอันประกอบด้วยราคะให้เกิดขึ้น

๓. เราจะไม่ยังจิตยังประกอบด้วยโทสะให้เกิดขึ้น
๔. เราจะไม่ยังจิตอันประกอบด้วยโมหะให้เกิดขึ้น
๕. เราจะเป็นผู้ประพฤตีสู่ภาพ แม้แก่พวกบุรุษชนซึ่งเป็นทาสกรรมกร
๖. เราจักรักษากายกรรมและวจีกรรม ให้บริสุทธิ์ปราศจากโทษ
๗. เราจะรักษาอายตนะทั้งหกไม่ให้มีส่วนเหลือ
๘. เราจะตั้งจิตไว้ในเมตตาทภาวนา

ครั้นทรงสมทานของคุณแปดประการเหล่านี้แล้ว ทรงตั้งพระหฤทัยอยู่ใน
 องค์คุณแปดประการนั้นอย่างเดียว ไม่เสด็จออกข้างนอกถ้วนเจ็ดวันแล้ว ใน
 วันที่แปด พอเวลารাত্রีสว่างแล้ว รีบเสวยพระกระยาหารแต่เช้าแล้ว เสด็จเข้าไป
 ไปหาพระนาคเสนเถระเจ้า มีดวงพระเนตรอันทอดลง ตรัสแต่พอประมาณ มี
 พระอิริยาบถสงบเสงี่ยม มีพระหฤทัยแน่วไม่ส่ายไปส่ายมา ทรงพระปราโมทย์
 เบิกบานพระราชหฤทัย สดใสชุ่มชื่นแล้วเป็นอย่างยิ่ง ทรงถวายนมัสการแทบ
 บาทของพระเถระเจ้า ด้วยพระเศียรเกล้าแล้ว เสด็จขึ้น ณ ที่สมควรส่วนข้าง
 หนึ่งแล้ว ตรัสดังนี้:-

"พระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าจะต้องการหรือกับพระผู้เป็น
 เจ้ามีอยู่. ใคร ๆ อื่นไม่ควรปรารถนาให้มาเป็นที่สามในข้อความเรื่องนั้นเข้า
 ด้วย, ปัญหาจะต้องถามได้แต่ในป่าอันเป็นโอกาสว่างสงัดประกอบด้วย
 องค์แปดประการ เป็นสมณสาธูป, ในที่นั้น ข้าพเจ้าไม่ต้องกระทำให้เป็นข้อที่
 จะต้องปกปิด ไม่ต้องกระทำให้เป็นข้อลับซึ่งจะต้องซ่อนเร้น, เมื่อความหรือ
 กันด้วยความประสงค์อันดีมีอยู่ ข้าพเจ้าก็คงจะฟังความลับได้. ความข้อนั้น
 ควรพิจารณาเห็นโดยข้ออุปมา. เหมือนอะไรเล่า ? เหมือนอย่างมหาปฐพี เมื่อ
 การจะต้องฝังมีอยู่ ก็ควรเป็นที่ฝัง ฉันท, ข้อนี้ก็ฉันทนั้น."

เสด็จเข้าไปสู่ป่าอันสงัดกับพระอาจารย์แล้ว ตรัสว่า "พระผู้เป็นเจ้าของ
 บุรุษในโลกผู้จะใคร่หาหรือการณ ควรเว้นสถานแปดตำบลเสีย บุรุษผู้เป็นวิญญู
 ชน ไม่หาหรือข้อความในสถานเหล่านั้น, สถานแปดตำบลนั้นเป็นไหน สถาน
 แปดตำบลนั้น คือ :

๑. สถานที่ไม่สม่าเสมอ ควรเว้นเสีย
๒. สถานที่มีภัย ควรเว้นเสีย
๓. สถานที่ลมพัดจัด ควรเว้นเสีย

๔. สถานที่ที่มีของกำบัง ควรเว้นเสีย

๕. เทวสถาน ควรเว้นเสีย

๖. ทางเปลี่ยว ควรเว้นเสีย

๗. ตะพานที่เดินข้าม ควรเว้นเสีย

๘. ทำน้ำ ควรเว้นเสีย

สถานแปดตำบลนี้ควรเว้นเสีย."

พระเถระเจ้าทูลถามว่า "มีโทษอะไร ในสถานแปดตำบลนั้น ขอถวาย
พระพร.

ร. "ข้อความที่หาหรือกันในสถานที่ไม่สม่าเสมอ ย่อมแพร่พรายซึ่งแซ่
อื้อฉาวไม่มีดี; ในสถานที่มีภัย ใจย่อมหวาด คนหวาด พิจารณาเห็นความได้
ถูกต้องหาไม่ได้; ในสถานที่ลมพัดจัดนัก เสียงฟังไม่ถนัด; ในสถานที่มีของ
กำบัง คนทั้งหลายไปแอบฟังความได้; ข้อความที่หาหรือกันในเทวสถาน กาย
เป็นหนักไป; ข้อความที่หาหรือกันในทางเปลี่ยวเป็นของเสียเปล่า; ที่ตะพาน
เขย่าวงูเพราะผีเห่า; ที่ทำน้ำ ขาวย่อมปรากฏทั่วไป."

พระราชชาตรัสต่อไปว่า "บุคคลแปดจำพวกเหล่านี้ ใครหาหรือด้วยยอม
กระทำข้อความที่หาหรือด้วยให้เสีย, บุคคลแปดจำพวกนั้นเป็นไหน ?

๑. คนราคจริต

๒. คนโทสจริต

๓. คนโมหจริต

๔. คนมานจริต

๕. คนโลภ

๖. คนเกียจคร้าน

๗. คนมีความคิดแต่อย่างเดียว

๘. คนพาล

บุคคลแปดจำพวกเหล่านี้ ย่อมกระทำข้อความที่หาหรือด้วยให้เสีย."

ถ. "เขามีโทษอะไร."

ร. "คนราคจริต ย่อมกระทำข้อความที่หาหรือด้วยให้เสีย ด้วยอำนาจ
ราคะ, คนโทสจริต ด้วยอำนาจโทสะ, คนโมหจริต ด้วยอำนาจโมหะ, คนมาน
จริต ด้วยอำนาจมานะ, คนโลภ ด้วยอำนาจความโลภ, คนเกียจคร้าน ด้วย

อำนาจความเกียจคร้าน, คนมีความคิดแต่อย่างเดียวด้วยอำนาจความเป็น
คนมีความคิดแต่อย่างเดียว, คนพาล ด้วยอำนาจความเป็นพาล."

พระราชชาตรีส์ต่อไปว่า "บุคคลเก้าจำพวกเหล่านี้ ย่อมเปิดความลับที่
หารู้ด้วย หาปิดไว้ไม่, บุคคลเก้าจำพวกนั้นเป็นไฉน?

๑. คนราคะจริต

๒. คนโทสจริต

๓. คนโมหจริต

๔. คนขลาด

๕. คนหนักในอามิส

๖. สตรี

๗. คนขี้เมา

๘. บัณเฑาะก์

๙. เด็กเล็ก ๆ."

๑๐. "เรามีโทษอะไร."

ร. "คนราคะจริต ย่อมเปิดความลับที่หารู้ด้วย ไม่ปิดไว้ ด้วยอำนาจ
ราคะ, คนโทสจริต ด้วยอำนาจโทสะ, คนโมหจริต ด้วยอำนาจโมหะ, คนขลาด
ด้วยอำนาจความกลัว, คนหนักในอามิส ด้วยเหตุแห่งอามิส, สตรี ด้วยความ
เป็นคนอ่อนความคิด, คนขี้เมา ด้วยความเป็นคนโลเลในสุรา, บัณเฑาะก์
ด้วยความเป็นคนไม่อยู่ในฝ่ายอันเดียว, เด็กเล็ก ๆ ด้วยความเป็นผู้มักคลอน
แคลน."

พระราชชาตรีส์ต่อไปว่า "ปัญญาย่อมแปรถึงความแก้รอบด้วยเหตุแปด
ประการ, ด้วยเหตุแปดประการนั้นเป็นไฉน ?

๑. ด้วยความแปรแห่งวัย

๒. ด้วยความแปรแห่งยศ

๓. ด้วยการไต่ถาม

๔. ด้วยการอยู่ในสถานที่เป็นท่า คือ ท่าเล

๕. ด้วยโยนิโสมนสิการ คือ ความกระทำในใจโดยอุบายที่ชอบ

๖. ด้วยความสังสนทนากัน

๗. ด้วยอำนาจความเข้าไปเสพ

๘. ด้วยสามารถแห่งความรัก

๙. ด้วยความอยู่ในประเทศอันสมควร."

พระราชชาติรัสต่อไปว่า "ภูมิภาคนี้ เว้นแล้วจากโทษแห่งการหาหรือแปดประการ, และข้าพเจ้าก็เป็นยอดสหายคู่ปรึกษาในโลก, และข้าพเจ้าเป็นคนรักษาความลับไว้ได้ด้วย ข้าพเจ้าก็มีชีวิตอยู่เพียงใด ข้าพเจ้าจ้กรักษาความลับไว้เพียงนั้น, และปัญญาของข้าพเจ้าถึงความแปรมาด้วยเหตุแปดประการ, เตี่ยวนี้อันเตวาลิกเช่นข้าพเจ้าหาได้เป็นอันยาก.

อาจารย์พึงปฏิบัติชอบในอันเตวาลิกผู้ปฏิบัติชอบ ด้วยคุณของอาจารย์ยี่สิบห้าประการ, คุณยี่สิบห้าประการเป็นไฉน ?

๑. อาจารย์พึงเอาใจใส่จัดความพิทักษ์รักษาอันเตวาลิกเป็นนิตย์

๒. พึงรู้ความภักดีหรือไม่ภักดีของอันเตวาลิก

๓. พึงรู้ความที่อันเตวาลิกเป็นผู้ประมาทหรือไม่ประมาท

๔. พึงรู้โอกาสเป็นทีนอนของอันเตวาลิก

๕. พึงรู้ความที่อันเตวาลิกเป็นผู้เจ็บไข้

๖. พึงรู้โภชนาหารว่าอันเตวาลิกได้แล้ว หรือยังไม่ได้แล้ว

๗. พึงรู้วิเศษ

๘. พึงแบ่งของอยู่ในบาตรให้

๙. พึงปลอบให้อุ่นใจว่า อย่าวิตกไปเลย ประโยชน์ของเจ้ากำลังเดิน

ขึ้นอยู่

๑๐. พึงรู้ความเกี่ยวข้องของอันเตวาลิกว่า เกี่ยวอยู่กับบุคคลผู้นี้ ๆ

๑๑. พึงรู้ความเกี่ยวข้องอยู่ในบ้าน

๑๒. พึงรู้ความเกี่ยวข้องอยู่ในวิหาร

๑๓. ไม่พึงกระทำการเจรจากับอันเตวาลิกนั้นพร่ำเพรื่อ

๑๔. เห็นช่อง คือ การกระทำผิดของอันเตวาลิกแล้ว พึงอดไว้

๑๕. พึงเป็นผู้กระทำอะไร ๆ โดยเอื้อเฟื้อ

๑๖. พึงเป็นผู้กระทำอะไร ๆ ไม่ให้ขาด

๑๗. พึงเป็นผู้กระทำอะไร ๆ ไม่ซ่อนเร้น

๑๘. พึงเป็นผู้กระทำอะไร ๆ ให้หมดไม่มีเหลือ

๑๙. พึงตั้งจิตว่าเป็นชนก โดยอธิบายว่า ตนยังเขาให้เกิดในศิลปทั้ง

หลาย

๒๐. พึ่งตั้งจิตคิดหาความเจริญให้ว่า ไฉนอันเตวาสิกผู้นี้จะไม่พึ่งเสื่อม

เลย

๒๑. พึ่งตั้งจิตไว้ว่า เราจะกระทำอันเตวาสิกผู้นี้ให้แข็งแรงด้วยกำลัง

ศึกษา

๒๒. พึ่งตั้งเมตตาจิต

๒๓. ไม่พึ่งละทิ้งเสียในเวลาอันตราย

๒๔. ไม่พึ่งประมาทในกิจที่จะต้องกระทำ

๒๕. เมื่ออันเตวาสิกพลั้งพลาด พึ่งปลอบเอาใจโดยทางที่ถูกเหล่านี้แล

คุณของอาจารย์ยี่สิบห้าประการ, ขอพระผู้เป็นเจ้าของปฏิบัติชอบในข้าพเจ้า ด้วยคุณเหล่านี้เกิด. ความสงสัยเกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้า, เมณฑกะปัญหาที่พระชิน พุทธเจ้าทรงภาสิตไว้มีอยู่ ในอนาคตกลางไกลจักเกิดความเข้าใจผิดในเมณฑก ะปัญหานั้นแล้วเถียงกันขึ้น, และในอนาคตกาลไกลโน้น ท่านผู้มีปัญญา เหมือนพระผู้เป็นเจ้าของ จักหาได้เป็นอันยาก, ขอพระผู้เป็นเจ้าของให้ดวงจักขุใน ปัญหาเหล่านั้นแก่ข้าพเจ้า สำหรับข่มถ้อยคำของผู้อื่นเสีย."

พระเถระเจ้ารับว่าสาธุแล้ว ได้แสดงองค์คุณของอุบาสกสิบประการว่า "ขอถวายพระพร นี้องค์คุณของอุบาสกสิบประการ, องค์คุณของอุบาสกสิบ ประการนั้นเป็นไฉน: องค์คุณของอุบาสกสิบประการนั้น คือ

๑. อุบาสกในพระศาสนานี้ เป็นผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์กับสงฆ์
๒. เมื่อประพฤดิอะไร ย่อมถือธรรมเป็นใหญ่
๓. เป็นผู้ยินดีในการแบ่งปันให้แก่กันตามสมควรแก่กำลัง
๔. เห็นความเสื่อมแห่งพระพุทธศาสนาแล้ว ย่อมพยายามเพื่อความ

เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป

๕. เป็นผู้มีความเห็นชอบ

๖. ปราศจากการถือมงคตื้นเขิน แม้ถึงกับจะต้องเสียชีวิตก็ไม่ถือ

ท่านผู้อื่นเป็นศาสดา

๗. มีกายกรรมและวจีกรรมอันรักษาดีแล้ว

๘. เป็นผู้ที่มีสามัคคีธรรมเป็นที่มา ยินดี และยินดีแล้วในสามัคคีธรรม

๙. เป็นผู้ไม่ถือสาต่อผู้อื่น และไม่ประพฤติในพระศาสนานี้ ด้วย

สามารถความล่องลอยไม่ชัดเจน

๑๐. เป็นผู้ถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ. ขอถวายพระพร นี้แลองค์คุณของอุบาสกสิบประการ, คุณเหล่านี้มีอยู่ในสมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้าครบทุกประการ, การที่พระองค์ทอดพระเนตรเห็นความเสื่อมแห่งพระพุทธศาสนาแล้ว มีพระประสงค์จะให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปนั้น เป็นการควรแล้ว ชอบแล้ว เหมาะแล้ว สมแล้วแก่พระองค์. อาตมภาพถวายโอกาส พระองค์จึงตรัสถามอาตมภาพตามพระราชอัธยาศัยเกิด."